

شهرهای مدرن، پست مدرن، الکترونیک و دیدگاه انتقادی جغرافیدان

دکتر عطیه سادات صابری
دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

چکیده

مقاله «شهرهای مدرن، پست مدرن، الکترونیک و دیدگاه انتقادی جغرافیدان» سعی دارد به چالش‌های خاص شهرهای مدرن، پست مدرن و الکترونیک از دیدگاه فضاهایی که ایجاد می‌کند، پردازد و به این نتیجه برسد که فضای مجازی شهر الکترونیک به مدد فضای واقعی شهر آمده و برای آن برنامه‌ریزی می‌کند و ابعاد آن را در مقیاس و اندازه و نیاز به تمرکز و تنوع، کاهش می‌دهد. فضای واقعی و مجازی را نگرش خاص مردم در هر فضای جغرافیایی دگرگون کرده و جغرافیای خاصی را در هر دو فضا خلق می‌کند. واژه‌های کلیدی: شهر مدرن، شهر پست مدرن، شهر الکترونیک، جغرافیای فضایی نو.

تا چه حد گسترده می‌شود و نیاز به ارتباط افراد خانواده در فضای واقعی شهرها چه خواهد شد؟ مقاله‌ی حاضر با بررسی اهم موارد اشاره شده و با دید انتقادی، و مطالعه و بررسی منابع مختلف و تطبیق آن با فضای شهری سعی در بیان این مهم داشته است.

فضای شهری مدرنیسم و پست مدرنیسم

مدرنیسم به دنبال تفکرانی در حوزه‌های فلسفه و جامعه‌شناسی شکل گرفت که مهمترین آنها فلسفه‌ی کانت (که معتقد بود شناخت یا معرفت، محدود به مرز تجربه‌های ممکن الحصول است). (مگی، ۲۹۲، ۱۳۷۷) و انتقاد از متافیزیک، دید انتقادی مارکس و فروید در حوزه‌ی مسائل اجتماعی و روانشناسی بود.

شهر مدرن خاص انقلاب صنعتی، پروتستانیسم، اندیشه‌های اقتصادی جان مینارد کینز و نیاز به بازسازی شهرها بعد از دو جنگ جهانی بود و مهمترین نظریه‌پرداز آن لوکوربوزیه و اعتقاد به معماری بتون بود. «عصر نوین معرف پیشرفت در تکنولوژی جدید اطلاعاتی با هدف ایجاد فضای کامپیوتری جهانی، کیهان‌شناسی نوین و ادعای آن مبنی بر نظریه‌پردازی در مورد همه چیز، پیشرفت‌های نوین در ژنتیک و پروژه‌ی ژنوم انسانی است. در سیاست نیز همراه با شهرت و رواج محافظه‌کاری نوین، فروپاشی دیوار برلین به عنوان نماد پیروزی تام اقتصاد بازار آزاد بر اقتصاد کنترل شده‌ی سوسیالیستی است.» (پیکنانسی، ۱۰۹، ۱۳۸۰) تمرکزگرایی در شهرهای نو به نظر طراحان شهری و قدرت متمرکز باز می‌گردد. به بیان دیگر، در جامعه‌ی مدرن دانش و اطلاعات، تجاری و ابزار گونه شده است و نوعی قدرت است (منوچهری، ۳۹-۳۷؛ ۱۳۷۶). معماری شهرهای مدرن چند ویژگی خاص دارد، که عبارتند از:

- با زیره‌کاری (به معنی بتون زبر یا بتون خام است) از هر گونه ناماسازی اجتناب می‌شود. از نظر منتقدان این به معنای «مفهوم غیرانسانی زندگی و اسکان شهری است». این نوع معماری به اصطلاح لوکوربوزیه (ماشینی برای زندگی) باز می‌گردد که معتقد به ساخت مجتمع‌های غول‌آسای بلند مرتبه با یک زیر ساخت کامل بود.

- سبک آینده‌نگرانه با ساخت استادیوم المپیک (در مونیخ که در سال‌های ۱۹۷۱-۱۹۶۸ توسط گوتتر و شرکاء ساخته شد) و به معنای تداوم ساختمان شیشه و آهن قرن نوزدهم و به اتکای فن‌آوری مدرن است. این سبک با استفاده از ساختمان‌های لوله و داربست، طبقات معلق و متناوب آن و نماهای خارجی کاملاً مجزا، چشم‌اندازی آرمانی از نوگرایی را ارائه می‌دهد.

مقدمه

هر سه نوع از شهر مدرن، پست مدرن و الکترونیک، فضای خاصی را خلق می‌کنند. فضای شهر مدرن به طور دقیق محاسبه می‌شود و به قول باتریک گلدس در خط‌کش و پرگار خلاصه می‌شود؛ خانه‌های خوب کبریتی شکل می‌گیرند و فضا در خدمت معماری مدرن و یک شکل قرار می‌گیرد. این نوع از معماری فضای جغرافیایی را در می‌نوردد و فضایی یکدست با معماری آمیخته از بتون را ارائه می‌کند.

شهر مدرن، پاسخ به نیازهای عصر ماشین است و توسعه را نمادی از زندگی مدرن و ماشینی می‌داند. بنابراین در این نوع از شهرها زاغه‌ها و بخش غیررسمی شکل می‌گیرند که نمادی از زندگی حاشیه‌ی ماشین و مدرنیسم است؛ بخشی که در حسرت توسعه می‌سوزد و نشان می‌دهد که شهرهای مدرن کمتر پاسخگوی نیازهای انسان‌ها هستند.

شهرهای پست مدرن از آن رو بنا شدند که نشان دهند فضای شخصی و تفکرات و خلاقیت و هنر تک تک انسان‌ها، قابل ستایش است و باید در شهرها دیده شوند. به ارزش‌های چندگانه و دید نسبی‌گرایی و متفاوت بودن بافت شهری باید احترام گذاشت.

در شهر الکترونیک، فرستنده‌ها در فضای مجازی به فعالیت می‌پردازند و اذهان مردم ساکن را به چالش می‌کشاند و فضای جدیدی را در کنار فضای واقعی شهرها ایجاد می‌کنند.

براستی کدام فضا برای زندگی انسانها مناسب‌تر است؟ و سنت‌ها و فرهنگ‌ها را کدام فضا بهتر و بیشتر معرفی می‌کنند؟

در کشورهای در حال توسعه، که با کمبود آموزش برای ورود به فضای مجازی روبرو هستیم چه خواهد شد؟ ارتباط خانوادگی در فضای مجازی

امکانات مبتنی بر اینترنت و سیستم‌های الکترونیک امکان‌پذیر است.» (جلالی، ۴۷، ۱۳۸۴) یعنی فضای مجازی را در مقابل فضای واقعی خلق می‌کند. تا به امروز تعریف فضا این بوده است که فضا، نظامی است که در آن عناصر قلمرو محیط طبیعی و محیط انسانی، در سطح سیاره‌ی زمین در ارتباط با هم بوده (دولفوس، ۹، ۱۳۶۹) و دارای دو جنبه‌ی مطلق و نسبی است. (فضای مطلق برای ترسیم نقشه و فضای نسبی به فضای خلق شده توسط انسان توجه دارد). (مدنیپور، ۱۳۶۹، ۸)

فضای مطلق به سؤال کجا؟ پاسخ می‌دهد و فضای نسبی (مانند ظرفی خالی از محتوا است که پدیده‌های درون فضا در تعیین هویت و ویژگی‌های آن نقش دارند). (فرید، ۱۳۶۹، ۷۰) به هویت فضا پاسخ می‌دهد. اما نگارنده این مقاله فکر می‌کند که فضای شهری شهر الکترونیک دارای ویژگی‌های زیر است:

- فضای مجازی، بسیاری از وظایف فضای واقعی شهر را به عهده می‌گیرد و برای آن برنامه‌ریزی می‌کند. پس می‌تواند فضای واقعی شهر را در مقیاس و اندازه کاهش دهد.

- گسترش فضای مجازی، نیاز به تمرکز و تنوع در فضای شهری را کاهش می‌دهد.

- نگرش خاص مردم، فضای واقعی و مجازی را دگرگون می‌کند و جغرافیای خاص فرهنگی و تاریخی را در هر دو فضا خلق می‌کند.

نتیجه

در شهرهای مدرن و پست مدرن یک فضا به حیات خود ادامه می‌دهد، فضایی که جغرافیدان بر روی نقشه نمایش می‌دهد در افق دید بیننده قابل درک است و به خوبی آن را می‌بیند. در شهر الکترونیک دو فضا به حیات خود ادامه می‌دهند و با آن که بسیاری از مشکلات فضای واقعی شهرها در ابعاد مدرنیسم و پست مدرنیسم حل نشده، فضای دیگری نیز به وجود آمده است و اذهان شهرنشینان را به چالش دوباره می‌کشد. این پرسش ادامه دارد که آیا احساس غربت و عدم توجه به محیط عاطفی نیز در شهرهای الکترونیک ادامه خواهد یافت؟ یا فضای مجازی خواهد توانست بر این کمبود فائق آید؟ آن چه که مهم است آن است که فضای واقعی شهرهای الکترونیک می‌تواند بسیار نامتمرکز باشد، زیرا بسیاری از مسائل را فضای مجازی حل خواهد کرد.

شهرهای الکترونیک را افراد و گروه‌های انسانی خواهند ساخت که همواره به یک فضای مجازی نیازمندند و فضای واقعی کوچکتر و غریب‌تر می‌شود و این سؤال مطرح می‌شود که کدام فضا برای زندگی انسان‌ها مناسبتر است؟ و سنت‌ها و فرهنگ‌ها را کدام فضا بهتر و بیشتر معرفی می‌کند؟

ارزش‌های انسانی، فضاهای شهری را- فضای واقعی و مجازی - می‌سازند و این باید در فضای مجازی نیز دیده شود. فضای مجازی هم یک‌دست و هم چند دست می‌نماید. افراد می‌توانند در مجموعه‌های مجازی با هم ارتباط برقرار کنند و هم حریم خاصی را مانند سایت‌ها و وبلاگ‌های شخصی داشته باشند؛ اما تا چه حد می‌توان به متفاوت بودن اندیشید؟ آیا شهرهای الکترونیک پاسخی به فراتر از پست مدرن خواهند بود یا با عدم

- ساخت‌شکنی: فرم تابع عملکرد و فرم تابع تخیل است. در معماری نوگرایی، ساختمانها به کودکی غول‌آسا تشبیه می‌شوند که بلوکهای ساختمانی با ترکیب غریب، کنار هم چیده‌اند. (موکر، ۱۳۸۰، ۱۵۹-۱۵۶)

در برابر این اندیشه، عده‌ای دید مادی مدرنیسم را زیر سؤال برده و دیدگاه پست مدرنیسم (توجه به چهره‌های متعدد حقیقت) را بیان می‌کنند (فولسلفی، ۵۲، ۵۱-۱۳۶۶) و «در حالی که در عصر مدرنیته فرهنگ به مثابه هنر عالی، حوزه‌ی خاصی از جامعه را اشغال کرده بود، در عصر پسامدرنیته به دیگر عرصه‌های جامعه نیز راه یافته است. در سطح اقتصادی، ما شاهد کالایی شده فرهنگ بوده‌ایم و در همین حال، خود اقتصاد نیز در شکل پدیده‌هایی مانند آگهی و تبلیغات، اوقات فراغت، صنعت خدمات و بازاریابی مطمئن و متناسب با شیوه‌ی زندگی به گونه‌ی فزاینده به فرهنگ وابسته شده است.» (ریانی، ۱۳۸۱، ۵۹)

پست مدرن معتقد است باید مقداری از نوگرایی و قدری از تاریخ پیشینیان را ترسیم و فضایی متنوع مطابق با نیازهای خاص انسان ایجاد کرد. (جنگجوی، ۸۲-۷۵، ۱۳۸۱)

نمونه‌ی شهرهای پست مدرن، «لس آنجلس» (شکوئی، ۶۶، ۱۳۸۱-۱۳۸۰) «پاریس، ریودوژانیرو، سائوپولو با ویژگی‌های سحابی‌هایی چند مرکزی (بدون نظم یکپارچه‌ی اجتماعی) و بدون تغییرات مهم زیباشناسی یعنی هر چه را هست می‌پذیرند؛ زیرا پست مدرنیست‌ها برای شهرها دیدگاه زیبا شناسانه‌ی واحدی را تجویز نمی‌کنند (مافزیولی، ۶۶، ۱۳۶۶) هستند و این شهرها «خصوصی شده» (شورت، ۶۰، ۱۳۸۱) می‌باشند. در پست مدرنیسم تکثر چشم‌اندازها (به این معنا که هر کس یا گروهی حقیقت‌های خاص خود را دارد). (معینی علمداری، ۱۷۷-۱۷۲، ۱۳۶۸) و نسبی‌گرایی است و این اعتقاد وجود دارد که هیچ چیز مطلق نیست. (شماعی، ۱۹۳، ۱۳۸۴)

در واقع این نوع از تفکر با این دید انتقادی به وجود آمد که در شهرهای مدرن «جریان زندگی ماشینی انسان‌ها را با خود می‌برد و زندگی آنها را بیشتر از محتوای غیرشخصی پُر می‌کند. (توسلی، ۱۸۱، ۱۳۸۳) پس معماری پست مدرنیسم به ترکیبی از سبک زاویه‌دار مدرن و کلاسیک باستان می‌پردازد (مانند ساختمان‌های AT&T در نیویورک که توسط فیلیپ جانسون بین سال-های ۱۹۷۸ و ۱۹۸۳ ساخته شد). در معماری پست مدرنیسم به ناپیوستگی و عدم تجانس توجه می‌شود (موکر، ۱۳۸۰، ۱۷۲-۱۷۰) و معماری‌های «همخوان با طبیعت و سنت کلاسیک» (نزیت، ۷۱، ۱۳۸۶) است.

اقتصاد پست مدرن نیز دو اصل بنیادی را لحاظ می‌کند: «مرکزیت یافتن دانش نظری و گسترش بخش خدمات در مقابل اقتصاد کارخانه‌ای» (مرایس، ۲۳۳، ۱۳۸۹) که این عامل نیز تغییرات عمده‌ای را در فضای شهری ایجاد می‌کند و با استفاده از طرح‌های کوچک به جای طرح‌های کلان (Adams, 1990-1999) و با احترام به فرهنگ غالب مردم و جذب مشارکت آنها در ساماندهی فضاهایی ناهنجار مانند حاشیه‌نشینی (Kellata, 60-50, 1990). می‌توان بسیاری از مشکلات فضای شهری مدرن را حل کرد.

فضای شهری شهر الکترونیک

«شهر الکترونیک شهری است که اجرای اکثر فعالیت‌های آن از طریق

- قزلسفلی، محمدتقی (۱۳۷۶) پست مدرنیسم و فروپاشی ذهنیت توسعه؛ اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۱۲۲-۱۲۱.

- مافزولی، میشل (۱۳۷۶)، جماعت پست مدرنیسم، مترجم: هوشنگ فرخجسته؛ اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره پیاپی ۱۲۲ - ۱۲۱.

- مدنیپور علی (۱۳۷۹)، طراحی فضای شهری نگرشی با فرایندی اجتماعی- مکانی، مترجم: فرهاد مرتضایی، تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری وابسته به شهرداری تهران.

- مگی، برایان (۱۳۷۷)، فلاسفه‌ی بزرگ، مترجم: عزت الله فولادوند، تهران: خوارزمی، چاپ دوم.

- معینی علمداری، جهانگیر (۱۳۷۸)، پست مدرنیسم حقیقت و نظریه سیاسی؛ اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره پیاپی ۱۴۴-۱۴۳.

- منوچهری، عباس (۱۳۷۶)؛ قدرت مدرنیسم و پست مدرنیسم؛ اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۱۲۲-۱۲۱.

- نزیت، کیت (۱۳۸۶)؛ نظریه‌های پسا مدرن در معماری، مترجم: محمدرضا شیرازی، تهران: نی.

- هوکر، کریستف (۱۳۸۰)؛ تاریخ مختصر معماری نگاهی نو به سرگذشت معماری، مترجم: فرهاد گشایش، تهران: لوتوس.

-Adams, A.M(1990), How beautiful is small? Scale, control and success in Kenya irrigation, World Development, 180.

- Kelleta, peter and Garnham, Ann(1995), The role of culture and gender in mediating The impact of official interventions in informal settlements: A study from Colombia; Habit international,19.

حل مشکلات انسان‌ها در شهرهای مدرن و پست مدرن به نوع جدیدی از شهرها به نام شهرهای الکترونیک پای گذاشته‌ایم؟ یا ترکیبی ناموزون از هر سه را خواهیم داشت؟ هرگز نمی‌توان منکر تأثیر روزافزون فضای مجازی در گسترش آگاهی‌های عمومی شد و تأثیر آن را در فضای واقعی دید.

در کشورهای در حال توسعه، که با کمبود آموزش برای ورود به فضای مجازی روبرو هستیم چه خواهد شد؟ ارتباط خانوادگی در فضای مجازی تا چه حد گسترده می‌شود و نیاز به ارتباط افراد خانواده در فضای واقعی شهرها چه خواهد شد؟ فضاهای خصوصی تا چه حد گسترده می‌شوند؟ این‌ها پرسش‌هایی است که جغرافیدان در مراحل رشد شهرهای الکترونیک پرسیده و سپس برنامه‌ریزی را برای توسعه شهری نو شروع می‌شود.

به هر حال باید اذعان کرد که فضای مجازی در شهر الکترونیک توانسته است به مدد فضای واقعی بیاید و با گسترش خود ابعاد گسترش فضای واقعی را یا محدود کند یا شکل دیگری دهد و تجزیه و تحلیل‌های جدیدی را در هر دو فضا ایجاد کند. شهر الکترونیک نیاز جدیدی است که جغرافیای نویی را ایجاد کرده است. این جغرافیا می‌تواند ابعاد مثبت و منفی زیادی را داشته باشد که لزوم دید انتقادی جغرافیدان را طلبیده و ابعاد دید او را به چالش کشانده و پارادوکس‌های نویی را در عرصه علم جغرافیا و فضای جغرافیایی وارد می‌کند.

منابع و مأخذ

- اپینگانسی، ریچارد (۱۳۸۰)؛ پست مدرنیسم قدم اول؛ مترجم: فاطمه جلالی سعادت، تهران: شیرازه.

- امرایی، بابک (۱۳۸۹)؛ اقتصاد پسا مدرن بررسی تطبیقی تحولات اقتصادی مدرن و پست مدرن ماهنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۲۸۰-۲۷۹.

- توسلی، غلامعباس (۱۳۸۳)؛ جامعه شناسی شهری، تهران: دانشگاه پیام نور، چاپ هفتم.

- جلالی، علی اکبر (۱۳۸۴)؛ شهر الکترونیک، تهران: دانشگاه علم و صنعت، چاپ سوم.

- جنگجو، شهرام (۱۳۸۱)؛ خلاصه مباحث اساسی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای و طراحی شهری، تهران: پردازشگران.

- دولفوس، اولیویه (۱۳۶۹)؛ فضای جغرافیایی، مترجم: سیروس سهامی، مشهد: نیکا.

- ربانی، رسول و صیدمرادی، عبدا... و کریمی، داود (۱۳۸۸)؛ جهانی شدن و جایگاه فرهنگ از دید جامعه شناسان مدرن و پست مدرن، ماهنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۲۶۸-۲۶۷.

- شکویی، حسین (۱۳۸۱)، جغرافیا و پست مدرنیسم؛ فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره پیاپی ۶۴-۶۳.

- شماعی، علی و پوراحمد، احمد (۱۳۸۴)؛ بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، تهران: دانشگاه تهران.

- شورت، جان رنه (۱۳۸۸)؛ نظریه شهری ارزیابی انتقادی، مترجم: کرامت ... زیاری، حافظ مهدنژاد و فریاد پرهیز، تهران: دانشگاه تهران.

- فرید، یداله (۱۳۷۹)؛ شناخت شناسی و مبانی جغرافیای انسانی؛ اهر: دانشگاه آزاد اسلامی.